

Subjekt i izravni objekt u pasivnoj i neosobnoj rečenici

Ham, Sanda

Source / Izvornik: **Književna revija, 2006, 45, 48 - 64**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:269063>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-21**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

OD INDOEUROPEISTIKE DO KROATISTIKE

UDK 811.163.42'367.332.6
Izvorni znanstveni članak
Primljen 15. X. 2002.
Prihvaćen za tisak 8. III. 2003.

Sanda Ham

Pedagoški fakultet u Osijeku, Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Pedagoškoga fakulteta Sveučilišta u Osijeku

L. Jägera 9, HR-31000 Osijek

SUBJEKT I IZRAVNI OBJEKT U PASIVNOJ I NEOSOBNOJ REČENICI

U radu se predlaže nacrt razdiobe aktivnih, neosobnih i pasivnih rečenica s čestičnim ili trpnopridjevnim predikatima koji su prijelazni ili su postali od prijelaznih glagola, a s obzirom na mogućnost pridruživanja nominativa (subjektiviziranoga vršitelja ili trpitelja) i akuzativa/genitiva (izravnoga objekta trpitelja.)

Iako se hrvatske pasivne i neosobne rečenice rado preispituju u svjetlu različitih suvremenih metodologija¹, većinom to nije na konkretnom hrvatskom korpusu i stvarnim, živim i upotrebnim primjerima pasivnih i neosobnih rečenica iz hrvatskoga jezika. Tako rasprave uglavnom ostaju na teorijskoj razini jer su primjeri najčešće rečenični konstrukti koji ne pokazuju osebnost hrvatskoga pasiva, a u svezi s pasivom i neosobne rečenice, nego služe tek za oprimjerenje unaprijed zadanih postavaka općejezikoslovnih teorija. Na taj način posebnosti hrvatskoga pasiva i neosobnih rečenica ostaju nezapažene i neopisane.

Prije nego što prijedem na opis hrvatskih pasivnih i neosobnih rečenica, nekoliko riječi o nazivlju koje predlažem i upotrebljavam u ovom radu.

Neosobna rečenica, neosobni predikat nazivi su koji pripadaju hrvatskom tradicijskom nazivlju² i koji su na prijelomu 19. u 20. st. neopravdano potisnuti iz upotrebe i zamijenjeni nazivima *bezlična rečenica, bezlični predikat*. Naziv je u skladu s nazivljem utemeljenim na osobi (umjesto lica) koje se posljednjih godina ustaljuje – *osobna zamjenica, glagolska osoba*, pa tako i *neosobna rečenica*.

Čestični predikat naziv je koji predlažem umjesto naziva *povratni, reflektivni predikati* (*glagoli*). Kako se naziv *čestični predikat* odnosi na one predikate koji su

¹ Rasprave pokazuju i posve opriječne stavove, čak u okvirima iste metodologije – od odricanja hrvatskomu jeziku da ima pasiv (Dik:1980., Dik i Gvozdanović:1981., Kučanda 1984., Gvozdanović: 1986.) pa do proširenja pasivnoga polja i na neosobne rečenice (Kučanda:1992., 1999.)

² Opširnije vidi: Ham, 1999.

tvoreni pomoću čestice *se*, tako im i naziv *čestični predikat* bolje odgovara od naziva povratni (refleksivni) jer je prozirniji – povratnost i refleksivnost upućuju na upotrebu povratne zamjenice *se* u predikata u kojima *se* doista i jest zamjenica:

Neva *se* češlja > Neva češlja *sebe*,

pa bi samo takve predikate trebalo nazivati povratnima. Ostali predikati, u kojima *se* ne može zamijeniti sa *sebe*, s pravom bi trebali nositi naziv *čestični* jer je uz njih čestica, a ne povratna zamjenica. Primjerice:

- refleksiva tantum – Smijemo *se.*, ali ne: Smijemo **sebe*
- refleksiva tantum sa značenjem uzajamne povratnosti: – Natječemo *se.*, Utrkujemo *se.*, ali ne: Natječemo **sebe*, Utrkujemo **sebe*
- aktivno bezobjektni: Pazi, susjedov *se* pas grize., ali ne: Pazi, susjedov pas **sebe* grize
- neosobni predikati – Govorka *se* o poskupljenju., ali ne: Govorka **sebe* o poskupljenju
- pasivni predikati – Kazalište *se* prepunilo gledateljima., ali ne: Kazalište (je) **sebe* prepunilo gledateljima... i sl.³

Čini se da prepoznavanje i razlikovanje povratnih od čestičnih glagola čak i suvremenim gramatikama zadaje poteškoće; u *Hrvatskoj su gramatici* (1995.:453.) čestični neosobni i pasivni predikati proglašeni povratnima, odnosno, čestica je *se* proglašena zamjenicom (!): »U pasivnoj preoblici izravni objekt aktivne rečenice mijenja se u subjekt, a prelazni glagol dolazi u pasivnu upotrebu time što mu se dodaje akuzativ povratne zamjenice *se*.« Budući da smatram kako je *se* u pasivnim i neosobnim predikatima čestica, a ne zamjenica, takve ću predikate dosljedno nazivati čestičnima.

Trpnopridjevni predikat naziv je kojim ću zamijeniti cijelu sintagmu (predugačku i nespretnu): *predikati tvoreni glagolskim pridjevom trpnim, predikati tvoreni participom pasiva, pasivnim participom.*

Vršitelj i trpitelj nazivi su koje upotrebljavam istoznačno s nazivima *agens* i *patiens*. Oba su naziva, i *vršitelj* i *trpitelj*, prihvaćena u hrvatskoj jezikoslovnoj literaturi pa ih zbog toga ne bi ni trebalo pojašnjavati. Međutim, dodatna su pojašnjenja ipak potrebna, a ona se odnose na razlikovanje naziva *vršitelj* i *vršilac*, *trpitelj* i *trpilac*. Dva su para naziva moguća i svrhovita zbog toga što se dometak *-telj* općenito upotrebljava za semantičku kategoriju [+živo], a dometak *-lac* pretežito upotrebljava za semantičku kategoriju [-živo], dakle, [+neživo]. Budući da pravilnost i sustavnost u odnosima dometaka *-telj* i *-lac* već postoji, dobro ju je iskoristiti i u jezikoslovnom nazivlju tako da **vršitelj** i **trpitelj** označuju [+živo], a **vršilac** i **trpilac** [-živo]. Predloženi su nazivi u skladu s tvorbenim mogućnostima i sustavom hrvatskoga jezika, a osim toga jednostavniji su i gospodarstveniji jer je u nazivima na *-telj* već u samom dometku semantičko značenje [+živo] pa ga nije potrebno poseb-

³ Razdioba čestičnih glagola preuzeta iz *Povijesnoga pregleda...*, 1991. str: 675.–676., ali se ondje čestični glagoli nazivaju nepravim povratnim. Opširnije o pitanjima odnosa unutar sustava glagola s morfemom *se* vidi: Ivić, 1962.

no naznačavati: vršitelj [+živo]; u nazivima na *-lac* već je u samom dometku semantičko značenje [-živo] pa se ne mora posebno naznačavati: vršitelj [-živo]. Ipak, ostaje jedna poteškoća – što kada se o agensu i patiensu želi govoriti općenito, kao o semantičkim rečeničnim ulogama, bez obzira na značenje živoga i neživoga, a kao što je u ovom radu. Za takvo značenje – značenje semantičke rečenične uloge – predlažem već postojeće i dobro prihvaćeno nazivlje: vršitelj i trpitelj. U jezikoslovnim tekstovima u kojima je potrebno upotrijebiti *vršitelj* i *trpitelj* s obzirom na značenje [+živo], [-živo]; gdje je zbog naravi samoga teksta potrebno brižno razlikovati žive od neživih vršitelja i trpitelja – dostatno će biti upotrijebiti nazive *vršilac* i *trpilac* pa će iz oprjeke dometaka *-lac/-telj* razlika biti osigurana.

Budući da u radu govorim o semantičkim ulogama vršitelja i trpitelja (bez obzira na značenje [+živo], [-živo]), ostajem pri nazivlju vršitelj i trpitelj.

Kako se iz suvremenih normativnih priručnika i pojedinačnih znanstvenih radova može razabrati, upitnom se pokazuje sročna narav pasivnoga predikata, odnosno, treba li rečenice s nesročnim čestičnim predikatom (besubjektne rečenice) i izravnim objektom u akuzativu:

1. *Rižu se kuha.* (Kučanda, 1992.)
2. *Čita se šenou.* (Jonke, 1953.)
3. *Gradi se kuću.* (Katičić, 1986.)
4. *Vozače se posebno upozorava* na sklizak kolnik. (Hrvatska gramatika, 1995.)
5. *Tuče se neposlušnu djecu.* (Težak, 1991.)

smatrati pasivnima⁴ ili neosobnima⁵ i normativno gledano, pripadaju li uopće književnom jeziku, bilo kao pasivne, bilo kao neosobne.⁶

U svezi je s razlikovanjem neosobnih i pasivnih rečenica i temeljno metodološko pitanje – je li za pasiv nužna subjektivizacija trpitelja, odnosno, može li se pasivnom smatrati i rečenica u kojoj nije subjektiviziran trpitelj, nego je i nakon pasivizacije predikata trpitelju pridružena uloga izravnoga objekta u akuzativu. Pri tom se pasiviziranim predikatom morfološki smatra ili trpnopridjevni ili čestični lik, a oba su tvorena od prijelaznoga glagola. Bez obzira na to koji metodološki pristup izabrali – onaj koji ostaje u okvirima 'kanonskoga pasiva' sa subjektiviziranim trpiteljem gdje je raspored semantičkih, sintaktičkih i padežnih uloga sljedeći:

6. Vozači se posebno upozoravaju na sklizak kolnik

se upozoravaju	– neprijelazan predikat, sročan predikat
vozači	– trpitelj, subjekt, nominativ

ili onaj koji pasiv proširuje i na besubjektne rečenice u kojima izostaje subjektivizacija trpitelja pa raspored rečeničnih uloga izgleda ovako:

⁴ Riječ je, prema nekim autorima, o neosobnom pasivu, vidi: Kučanda, 1992., 1999. Kučanda ostaje u okvirima koje zadaje funkcionalno jezikoslovlje (nasuprot generativnoj teoriji) gdje se ne smatra da je sročnost pasivnoga predikata bitnim obilježjem pasivne rečenice (topikalizacija patiensu ne znači nužno i subjektivizaciju patiensu, prema: Shibatani, 1996.)

⁵ Hrvatska gramatika, 1995., Ham, 1999.a

⁶ Jonke, 1953., Vince, 1956., Težak, 1991., Katičić, 1986.

7. Vozače se posebno upozorava na sklizak kolnik
 se upozorava – prijelazan predikat, nesročan predikat
 vozači – trpitelj, objekt, akuzativ⁷

zapaža se stalno predikatno obilježje: ako je predikatu pridružen nominativ subjektiviziranoga trpitelja, ne može mu biti pridružen akuzativ (pasiv), a ako mu je pridružen akuzativ izravnoga objekta trpitelja, ne može mu biti pridružen nominativ (neosobnost). Budući da rečenice 1.–5., 7. ne smatram pasivnima, nego neosobnima (Ham, 1999a), prema mogućnostima pridruživanja predikatnomu glagolu (koji je prijelazan ili je postao od prijelaznoga), razlikuju se tri moguća temeljna ustrojstva:

1) Aktiv

– sročni prijelazni predikat: predikatu se može pridružiti nominativ (subjektiviziran vršitelj) i akuzativ/genitiv (izravni objekt trpitelja)

2) Neosobnost

– nesročni prijelazni čestični predikat: predikatu se ne može pridružiti nominativ (vršitelj nije subjektiviziran), ali mu se pridružuje akuzativ (izravni objekt trpitelja)

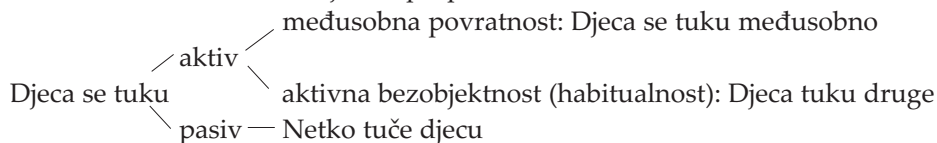
3) Pasiv

– sročni neprijelazni čestični ili trpnopridjevni predikat (postao od prijelaznoga glagola): može mu se pridružiti nominativ (subjektivizirani trpitelj), ali ne može akuzativ/genitiv (izravni objekt).

Kriterije postavljene za razlikovanje triju temeljnih rečeničnih ustrojstava u ovom ću radu provjeriti na konkretnim primjerima iz korpusa (dakle, ne na rečeničnim konstruktima), a posebice ću upozoriti na odnos predikatne sročnosti i prijelaznosti u pasivnih rečenica, a ponajviše zbog toga što se općenito smatra da pasivna rečenica ne može imati i izravni objekt i subjekt. Drugim riječima, zavisno o metodološkom pristupu pasivu, smatra se da je pasivni predikat ili sročan i neprijelazan ili nesročan i prijelazan.

Čestični predikat

Kada je riječ o čestičnom predikatu, svako od triju ustrojstava može imati isti morfološki predikatni lik, a zahvaljujući takvoj predikatnoj morfologiji postoje i višeznačne rečenice. Te su rečenice već postale opće mjesto u radovima bilo o pasivu, bilo o neosobnosti. Tako je i s općepoznatom rečenicom:

Takvim rečenicama značenje osigurava tek kontekst. (Slična je i rečenica: Djevojke se pitaju, Povijesni pregled...,1991.:676.) Valja pripomenuti da su višeznačne rečenice višeznačnima samo ako su istrgnute iz konteksta i samo tada mo-

⁷ U objema je rečenicama izostavljen vršitelj, ali za prepoznavanje pasivne rečenice, vršitelj je nebitan, bez obzira na to koji mu se padež ili sintaktička uloga pridruži.

gu poslužiti kao oprimjerenje, ali i argument, u prilog neosobnim rečenicama s izravnim objektom, jer rečenica

8. *Djecu se tuče*

razrješava višeznačnost. U jednoznačnosti se navedenoga rečeničnoga tipa često traži kako normativno, tako i funkcionalno opravdanje za upotrebu rečenica s neosobnim čestičnim predikatom i izravnim objektom u akuzativu. (Težak 1991, Kučanda, 1999.) Ipak ne treba zaboraviti da je rečenica *Djeca se tuku* – višeznačna jer je istrgnuta iz konteksta za prigodu osobite jezikoslovne argumentacije, a u kontekstu nije priopćajna poteškoća jer je jednoznačna.

Međutim, u rečenicama u kojima je čestičnomu predikatu pridružena imenica koja ima sinkretiziran akuzativ i nominativ (Milošević, 1980.) ni kontekst ne osigurava jednoznačnost jer je zbog bliskoga značenja pasivnosti i neosobnosti teško razlikovati je li predikatu pridružen nominativ subjektiviziranoga trpitelja ili akuzativ objektiviziranoga trpitelja. Tako je rečenica

9. *Tele se našopalo* i stoji među župskim lavima (A. G. Matoš, *Poezija i proza*, Zagreb, 1977., str.42.)

troznačna – aktivna, s povratnim predikatom

- pasivna, sa subjektiviziranim trpiteljem
- neosobna, s objektiviziranim trpiteljem

Kako i pasivnoj i neosobnoj rečenici odgovara ista semantička parafraza: *Netko je našopao tele* – nije moguće razlikovati pasiv od neosobnosti, a zbog sinkretizma nominativa i akuzativa nije moguće rečenicu učiniti ni jednoznačnom kao što je to u primjeru 8. U *Hrvatskoj je gramatici* (1995.:453.) vrlo neobičan opis rečenice: *Drvo se savija* dok je mlado – za koju se kaže: »a rečenica (...) ako se ne shvati kao bezlična (...) nego se shvati kao pasivna, postaje besmislena, jer drvo u toj rečenici ne savija samo sebe, nego se savija u ovisnosti o uvjetima u kojima raste, dakle bezlično.« Međutim, riječ je o rečenici u kojoj je neutraliziran položaj nominativa i akuzativa (zbog morfoloških obilježja imenice *drvo*) tako da je rečenica dvoznačna. Opis je u *Hrvatskoj gramatici* posve neuspjao jer se moguće pasivno značenje opisuje kao pravo povratno (»jer drvo u toj rečenici ne svija samo sebe«), a opis je neosobnoga značenja bitan koliko za neosobnost, toliko i za pasivnost jer je neizricanje vršitelja obilježno za oba ta ustrojstva. (»...nego se savija u ovisnosti o uvjetima u kojima raste...«). Iako *Hrvatska gramatika* postavlja jasne kriterije pomoću kojih bi se mogle razlikovati neosobne od pasivnih rečenica, sama ih, čini se, ne primjenjuje. Tako je i rečenica »O preobražaju najmasovnije organizacije u nas stalno se svira i pjeva po istim notama« (str. 452.) svrstana među pasivne umjesto među neosobne, iako je u samoj *Gramatici* izričito rečeno da pasivna rečenica ima subjekt: »Rečenica se preoblikuje u pasivnu tako da se izravni objekt aktivne u pasivnoj mijenja u subjekt (...)« (str. 451.). Navedena rečenica subjekta nema, odnosno, predikatu se ne može pridružiti nominativ.

Trpnopridjevni predikat

Trpnopridjevni se predikat prijelaznih glagola isključivo povezuje uz pasiv, a ne i uz aktiv i neosobnost. Međutim, trpnopridjevni se predikat pojavljuje u svim trima ustrojstvima.

Trpnopridjevni predikat u aktivnoj rečenici

Aktivne rečenice s trpnopridjevnim predikatom mogu se razvrstati u dvije skupine, zavisno o tom je li trpni pridjev tvoren od prijelaznoga ili neprijelaznoga glagola.

1) Trpnopridjevni predikat tvoren od neprijelaznoga glagola

Ovamo pripada tek nekoliko predikata jer su trpni pridjevi tvoreni od neprijelaznih glagola malobrojni, *Povijesni ih pregled* (1991.:713.) navodi tek pet – *crknut* : *crknuti*, *zgusnut* : *zgusnuti se*, *zamišljen* : *zamisliti se*, *začuden* : *začuditi se*, *zaljubljen* : *zaljubiti se*. Niz se od pet glagola može umanjiti za dva, jer pridjevi trpni *začuden*, *zgusnut* postaju od prijelaznih glagola *začuditi koga, što*; *zgusnuti koga što*. Tako se rečenica

10. *Filip je, kao i svi ostali ukućani bio začuden postupkom stare dame.* (M. Krleža, *Povratak Filipa Latinovicza*, Zagreb, 1967., str. 45.)

može smatrati pasivnom jer joj odgovara semantička parafraza:

– *Filip je začudio postupak stare dame.*

U pasivnoj je inačici akuzativ trpitelj iz aktivne rečenice pridružen nominativu (subjektu). (Kada je riječ o psihološkim predikatima: *začuditi*, *oduševiti*, *impressionirati* i sl., nema prave suglasnosti oko njihove pasivne vrijednosti jer neki autori smatraju da je bitno obilježje vršitelja namjerno i svjesno djelovanje, što uz psihološke predikate izostaje.)

I rečenice u kojima je predikat tvoren trpnim pridjevom *zgusnut* mogu biti pasivne jer je moguće subjektivizirati trpitelj:

11. *Nadjev za tortu gustin je dobro zgusnuo.*

– *Nadjev za tortu je dobro zgusnut gustinom.*

Uz ostale navedene glagole nemoguće je subjektivizirati trpitelj budući da im se ne može pridružiti akuzativ; nije moguće: **crknuti koga, što*; **zamisliti se koga, što*; **zaljubiti se koga, što*. Zbog toga se rečenice

11. *Pseto je crknuto.*

13. *Maja je zamišljena.*

14. *Neva je zaljubljena.*

prepoznaju samo kao aktivne bez obzira na morfološki lik predikata.

2) Trpnopridjevni predikat tvoren je od prijelaznoga glagola

Ovamo pripadaju rečenice u kojima je trpni pridjev tvoren od svršenoga glagola, ne označuje radnju, nego stanje, a predikatu je pridružen rečenični dio koji znači kakvo razdoblje (čitav dan, mjesec dana...)⁸:

15. *Prozor je otvoren čitav dan* (Žepić, 1982.)

16. *Vukovar je opkoljen već mjesec dana* (Glas Slavonije, 15. listopada 1991.)

Iako se navedene rečenice općenito smatraju pasivnima – *pasivom stanja*, *Zustandspassiv*, *rezultativni pasiv* (Žepić, 1982.; Milošević, 1973.) – ipak ih ne valja svr-

⁸ Navodim samo vremensku oznaku jer je ona u primjerima, inače su pokazatelji stanja (odnosno, prema opisu u ovom radu: ne-pasiva) mnogo širi. Vidi: Vukojević, 1992. prema J. C. Milner, 1986.

stavati u pasiv, jer nije došlo do pomaka akuzativa objekta na mjesto nominativa subjekta, odnosno, značenje u kojemu bi se subjektivizirani trpitelj mogao prepoznati kao objektivizirani trpitelj nije moguće:

- **Netko je otvorio prozor čitav dan*
- **Netko je opkolio Vukovar već mjesec dana*

U rečenicama 15., 16. trpni pridjev ima isto značenje kao i pridjev koji nije glagolski ili nije postao od prijelaznoga glagola ili se umjesto trpnoga pridjeva može uvrstiti imenica, pa je i to znak da rečenica nije pasivna, nego aktivna s imenskim, a ne glagolskim predikatom:

- Prozor je čist čitav dan.
- Prozor se blistao čitav dan.
- Vukovar je ruševina već mjesec dana.

Prema rečenomu, nevedeni se kriterij za aktivnu rečenicu:

- sročni prijelazni predikat: predikatu se može pridružiti nominativ (subjektiviziran vršitelj) i akuzativ/genitiv (izravni objekt trpitelja)

može proširiti dodatnim kriterijem koji uspostavlja i dodatnu razliku između aktiva i pasiva:

- sročni trpnopridjevni neprijelazni predikat (postao od prijelaznoga glagola): predikatu se može pridružiti nominativ (subjektivizirani trpitelj/nositelj stanja), ali ne može akuzativ (izravni objekt). Predikat ima imensku vrijednost.

Trpnopridjevni predikat u neosobnoj rečenici

Neosobne rečenice mogu imati, osim čestičnoga predikata tvorenoga od prijelaznoga glagola:

17. *Kokana se ovdje uvijek rado slušalo.*
i neprijelaznoga glagola:
18. *Išlo se i noću i danju.*⁹
i trpnopridjevni predikat tvoren od prijelaznoga glagola:
19. *Na bataljunu je bilo servirano* za dvadeset četiri osobe (M. Krleža, Povratak Filipa Latinovicza, Zagreb, 1967., str. 89.)
20. *Već je bilo postavljeno* za kavu i kolače (R. Marinković, Kiklop, Zagreb, 1979., str. 76.)

Ustrojstvo navedenih rečenica u potpunosti odgovara temeljnom ustrojstvu neosobne rečenice (bez obzira što predikat nije čestični): predikat je nesročan i nije mu moguće pridružiti subjekt (nominativ). Nesročnost predikata i nepopunjeno mjesto izravnoga objekta (iako su predikati tvoreni od prijelaznih glagola), onemogućuje pridruživanje subjektiviziranoga trpitelja, obilježnoga za pasiv. U toj je činjenici i jedina bitna razlika između neosobnih rečenica s trpnopridjevnim predikatima i onih u kojima se predikat isto tako tvori od prijelaznoga glagola, ali je čestični – uz čestični se predikat može pridružiti akuzativ izravnoga objekta.¹⁰

⁹ Primjeri preuzeti, *Hrvatska gramatika* 1995.:453.

¹⁰ Opširnije o neosobnim rečenicama s trpnopridjevnim predikatima: Ham, 1999a.

Prema tomu, neprijed naveden kriterij za neosobnu rečenicu

- nesročni prijelazni čestični predikat: predikatu se ne može pridružiti nominativ (vršitelj nije subjektiviziran), ali mu se pridružuje akuzativ (izravni objekt trpiteljja)

valja proširiti dodatnim kriterijem:

- nesročni neprijelazni trpnopridjevni predikat (postao od prijelaznoga glagola): predikatu se ne može pridružiti nominativ (ni vršitelj ni trpitelj nisu subjektivizirani) ni akuzativ (izravni objekt trpiteljja)

Trpnopridjevni predikat u pasivnoj rečenici s pridruženim akuzativom izravnoga objekta

Trpnopridjevni se predikati uvijek povezuju uz pasiv – trpnopridjevna se morfologija redovito smatra pasivnom i ne smatra se višeznačnom kao što je to u čestičnoga predikata. Napominjem da se, u ovom radu naprijed opisane, rečenice s trpnopridjevnim imenskim predikatima postalim od prijelaznoga glagola ne smatraju pasivnima (*Prozor je otvoren čitav dan.*), a neosobne rečenice s trpnopridjevnim predikatima nisu u literaturi jasno razdvojene od pasiva, niti su opisane kao posebna ustrojstva.

Za trpnopridjevni se pasivni predikat općenito smatra da mu se ne može pridružiti akuzativ, odnosno da pasivna rečenica (uključujući i čestične predikate) ne može imati izravni objekt u akuzativu. Mišljenje da se uz pasivni predikat ne može ostvariti izravni objekt u akuzativu – da je pasivni predikatni glagol neprijelazan – izgrađeno je na temelju onih primjera u kojima je pasivni predikat tvoren prijelaznim glagolom koji otvara mjesto samo jednom izravnom objektu u akuzativu, a nisu u obzir uzeti oni prijelazni glagoli koji otvaraju mjesta dvama izravnim objektima u akuzativu. Takvih je glagola malo, u literaturi ih je zabilježeno tek nekoliko: *učiti, moliti, pitati, stajati, koštati*.¹¹ Iz popisa valja izuzeti glagole *stajati* i *koštati* jer oni kao glagoli mjerenja¹² ne mogu tvoriti pasivni predikat. U obzir dolaze tri temeljna glagola:

- učiti koga, što – Učim djecu gramatiku.
- moliti koga što – Molim Vas još i kruh.
- pitati koga, što – Pitam djecu gramatiku.

a potvrde su u pasivnim rečenicama pronađene samo za glagol *pitati, ispitati*:

21. Poslije podne *bit ću pitana fiziku*. (S. Težak, Gramatika u osnovnoj školi, Zagreb, 1980., str. 203.)
22. Mira je znala da *će biti pitana fiziku* po drugi puta. (S. Težak, Gramatika u osnovnoj školi, Zagreb, 1980., str. 203.)
23. *Mira je bila pitana fiziku* i zaradila je neku jadnu dvicu. (S. Težak, Gramatika u osnovnoj školi, Zagreb, 1980., str. 204.)

¹¹ U Katičića (1986.:93.) popisana su tri glagola s dvostrukom akuzativnom rekcijom: *učiti, moliti, pitati*, uz bogato oprimjerenje, ali aktivnim rečenicama.

¹² O prijelaznim glagolima mjerenja i razlozima zbog kojih se ne mogu pasivizirati, vidi Ham, 1990., Vukojević, 1992., Jackendoff, 1977.

Aktivnom predikatu *pitati, ispitati* pridružena su dva objektu u akuzativu. Jedan je trpitelj [+živo] i drugi je trpitelj [-živo]:

– *pitati, ispitati* koga, što > *pitati* Miru fiziku.

Subjektivizacijom jednoga od trpitelja predikatu ipak ostaje pridružen akuzativ izravnoga objekta jer se samo jedan akuzativ pomiče na mjesto subjekta, a drugi ostaje izravni objekt.

Predikati su navedenih pasivnih rečenica (zbog subjektivizacije jednoga od trpitelja) sročni i prijelazni pa se tim razlikuju od neosobnih rečenica jer se u neosobnim rečenicama:

– Na bataljunu *je bilo servirano* za dvadeset četiri osobe.

– *Već je bilo postavljeno* za kavu i kolače.

predikat nesročan.

Nesročnim i neprijelaznim predikatima ne pridružuje ni nominativ, ni akuzativ. Činjenicu da se ni u navedenim pasivnim rečenicama, kao ni u neosobnima, ne izriče vršitelj ne smatram bitnom jer su pasivne rečenice u odnosu na neosobne obilježene tim što subjektiviziraju trpitelj, a ne tim što ne izriču vršitelj.

Iako je broj primjera u kojima se potvrđuje prijelazni pasivni predikatni glagol – pasivne rečenice s izravnim objektom u akuzativu – neznatan u odnosu na one pasivne rečenice u kojima je predikatni glagol neprijelazan, ipak te rečenice valja uzeti u obzir i na temelju njih promijeniti i nadopuniti općenitu tvrdnju da se pasivnom predikatu ne može pridružiti akuzativ izravnoga objekta.

Trpnopridjevni predikat u pasivnoj rečenici s pridruženim genitivom izravnoga objekta

Iako je subjektivizacija trpitelja – predikatna sročnost – bitno obilježje pasivne rečenice, u nekim su pasivnim rečenicama predikati u 3. osobi jednine (srednjega roda) – nesročni su, ali se uz njih redovito potvrđuje slavenski ili dijelni genitiv. U oba je slučaja riječ o izravnim objektima koji su zamjenjivi akuzativom – slavenski je genitiv zamjenjiv bez promjene značenja:

– Nismo potrošili ni *kune* > Nismo potrošili ni *kunu*

ali dijelni je genitiv zamjenjiv sintaktički, a ne i semantički – zamjenjiv je uz promjenu značenja koja se odnosi na zamjenu značenja dijela (dijelni genitiv) cjelinom (akuzativ) pojma označenoga imenicom:

– Uskoro je prepečeno *krumpira* > Uskoro je prepečen *krumpir*

Na činjenicu da predikatu u hrvatskom jeziku može biti pridružen i genitiv izravnoga objekta upozorava M. Mihaljević (1998.:211.) govoreći o padežnoj teoriji i središnjem njezinom načelu, padežnom filtru: »Glagolskom direktnom objektu pridružuje se akuzativ. Ovdje je dosta idiosinkratičnosti, jer neki glagoli u hrvatskom npr. pridružuju objektu genitiv, a ne akuzativ. Za teoriju međutim nije važno koji se padež pridružuje. Važna je činjenica da se pridružuje neki padež (...)«. Međutim, kada je u okviru padežne teorije riječ o pasivu, valja upozoriti na hrvatske izravne objekte u genitivu jer oni ponešto mijenjaju obzor općejezikoslovnoga opisa pasivne rečenice – i slavenski i dijelni genitiv u pasivnim se rečenicama

prepoznaju kao trpitelji koji nisu subjektivizirani, nego su u genitivu izravnoga objekta (objekt se ne pomiče se na mjesto subjekta):

24. Nenamjenski *nije potrošeno ni kune* iz državnoga proračuna. (Večernji list, 16. lipnja 1998., str. 4.)

Isto kao što bez promjene rečeničnoga značenja u aktivu može biti ili slavenski genitiv ili akuzativ:

– Nenamjenski nisu potrošili ni kunu/kune iz državnoga proračuna

tako bez promjene značenja u pasivu može biti slavenski genitiv ili nominativ:

– Nenamjenski *nije potrošeno ni kune* iz državnoga proračuna.

– Nenamjenski *nije potrošena ni kuna* iz državnoga proračuna.

Zamjenom slavenskoga genitiva nominativom, subjektiviziran je vršitelj i rečenica zadobiva očekivani pasivni lik sa sročnim trpnopridjevnim predikatom.

U aktivu promjena iz slavenskoga genitiva u akuzativ ne mijenja ni u čem predikatna obilježja, dok je u pasivu zanižani predikat sa slavenskim genitivom nesročni: s obzirom na to da je u pasivnim rečenicama '*slavenski genitiv za nominativ*', odnosno, '*objekt za subjekt*', rečnice imaju nesročni predikatni lik – 3. osoba jednine srednji rod.

U pasivnoj rečenici '*za nominativ*' može biti i dijelni genitiv, a uz takav će genitiv pasivni predikat biti u nesročnom obliku, kao i uz slavenski genitiv:

25. Uskoro *je prepečeno krumpira, narezano (je) slanine i luka, posluženo (je) rakije*, pa je slavonska večera iznesena pred goste. (Glas Slavonija, 3. srpnja 1998., str. 3.)

Značenje se dijelnosti može prepoznati i u niječnim pasivnim rečenicama u kojima slavenski genitiv uključuje i značenje dijelnosti:

26. Za večerom *nije popijeno ni rakije, ni vina*. (Glas Slavonija, 3. srpnja 1998., str. 3.)

U oba je primjera predikatu pridružen genitiv izravnog objekta, ali kako je subjektivizacija trpitelja izostala, predikat je u uobičajenom nesročnom obliku kojim je i inače popraćen izostanak nominativa iz rečenice – u 3. osobi jednine (srednji rod).

Imenica u akuzativu uz aktivni predikat označuje cjelovitost pojma, a kada se hoće označiti da imenica znači dio toga pojma, upotrijebit će se genitiv. Da bi se u pasivnoj rečenici sačuvalo značenje dijelnosti, trpitelj ostaje u genitivu izravnoga objekta. Subjektivizacija je trpitelja moguća, ali tada rečenica mijenja značenje jer više ne označuje dio trpitelja, nego cijeli:

– Za večerom *nije popijena ni rakija, ni vino*.

– Uskoro *je prepečen krumpir, narezana (je) slanina i luk, poslužena (je) rakija*, pa je slavonska večera iznesena pred goste.

Kako je već naprijed rečeno, zamjena akuzativa genitivom u aktivu ne ostavlja traga u sintaktičkom ustrojstvu, ali značenjski mijenja rečenicu jer se radnja više ne odnosi na cjelovit pojam, nego na njegov dio. Da bi pasivna rečenica mogla izreći isto to značenje dijelnosti, izostat će subjektivizacija trpitelja koji se označuje kao dio – pasivna će rečenica '*za nominativ*' imati dijelni genitiv, odnosno, '*za subjekt*' izravni objekt u genitivu jer se subjektivnim nominativom u pasivu ne može iz-

reći dijelnost, jednako kao što se dijelnost u aktivu ne može izreći akuzativom izravnoga objekta.

Trpnopridjevni predikat u pasivnoj rečenici s pridruženim genitivom uz količinsku riječ

Pasivni je predikat u obliku 3. osobe jednine (srednjega roda) ako je trpitelj izrečen kakvom nepromjenjivom količinskom riječju uz koju je obvezna imenica ili imenska sintagma u genitivu:

27. Na proslavi je *popijeno 50 litara viskija*. (Večernji list, 17. svibnja 1998., str. 8.)
 28. Za maturalnu haljinu *potrošeno je dosta tkanine*. (Večernji list, 17. svibnja 1998., str. 7.)
 29. *Pet osoba teže je pretučeno* na jučerašnjoj utakmici. (Glas Slavonije, 20. kolovoza 1997., str.12.)

Predikatna je sročnost u pasivnoj rečenici istih obilježja kao i u aktivnoj – može biti gramatička ili logička. U trima je navedenim primjerima sročnost gramatička jer je predikat sročan s nepromjenjivom količinskom riječi: *50, dosta, pet*, a tom su smislu količinske riječi i subjekti navedenih rečenica. Međutim, u 29. je primjeru sročnost moguća i s imenicom u genitivu, dakle logična sročnost:

- *Pet osoba teže su pretučene* na jučerašnjoj utakmici.

Takva sročnost nije osobitost samo pasivnih rečenica, potvrđuje se i u aktivnima:

30. *Nekoliko desetaka starijih ljudi grade* za zimu bajte.
 31. *Petsto stotina jarmova volova oru* Jobove njive.¹³

Razlozi se dvostrukoj sročnosti mogu pojasniti činjenicom da je imenica u genitivu u jednoj od ishodišnih rečenica subjekt:

- *Stariji ljudi grade* za zimu bajtu.
 – *Starijih je ljudi* nekoliko desetaka.

a ista je pravilnost i u pasivnoj rečenici:

- *Osobe su teže pretučene* na jučerašnjoj utakmici.
 – *Osoba je pet*.

Iz rečenoga slijedi da pasivni predikat uz količinske riječi nije nesročnoga tipa, nego je predikatni oblik 3. osobe jednine srednjega roda oblik sročnosti s količinskim riječima¹⁴, – pasivni je predikat istooblčan s likom nesročnoga što je uvjetovano morfološkim obilježjima količinske riječi s kojom se slaže.

U navedenim skupinama pasivnih rečenica (s akuzativom i genitivom izravnog objekta; s količinskim riječima) u korpusu su se potvrdili samo trpnopridjevni predikati. Međutim, to ne znači da predikati ne mogu biti i čestični – za primjere bi se 24.–28. mogao pretpostaviti i čestični predikat, primjerice:

- *Nenamjenski se nije potrošilo ni kune* iz državnoga proračuna.

¹³ Oba su primjera preuzeta iz Babića 1998.:80.

¹⁴ Isti je zaključak o sročnosti s količinskim riječima i predikatnom obliku 3. osobe jednine i u Katičića (1986.:75.), ali se odnosi na aktivne rečenice u kojima je subjekt u akuzativu.

a kako o morfološkom liku predikata ne zavisi pridruživanje ni nominativa subjekta, ni akuzativa i genitiva izravnoga objekta, sve što je rečeno za trpnopridjevne predikate može se reći i za prepostavljene čestične.

Sve četiri navedene skupine pasivnih rečenica imaju svoje funkcionalno, gramatičko, semantičko 'opravdanje':

- pasivi s pridruženim akuzativom izravnoga objekta jer su postali od glagola s dvorekcijskim akuzativom,
- pasivi s pridruženim dijelnim genitivom izravnoga objekta po tome što je 'genitiv za nominativ' ('objekt za subjekt') da bi se sačuvalo značenje dijelnosti koje bi subjektivizacijom trpitelja izgubilo,
- 'slavenski genitiv za subjekt' zbog rečenične je zanižanosti,
- pasivi s količinskim riječima jer je predikat u 3. os. jednine (srednji rod) normalan oblik sročnosti s količinskim riječima.

Uzmu li se u obzir četiri opisane skupine pasivnih rečenica, naprijed naveden kriterij za pasivne rečenice:

- sročni neprijelazni čestični ili trpnopridjevni predikat (postao od prijelaznoga glagola): može mu se pridružiti nominativ (subjektivizirani trpitelj), ali ne može ni akuzativ/genitiv (izravni objekt)

valja dopuniti sljedećim:

- sročni prijelazni trpnopridjevni predikat: može mu se pridružiti nominativ (subjektivizirani trpitelj), ali i akuzativ (izravni objekt trpitelja),
- nesročni prijelazni trpnopridjevni predikat: ne može mu se pridružiti nominativ (vršitelj nije subjektiviziran), ali može genitiv (izravni objekt trpitelja; trpitelj uz količinsku riječ).

Zaključno se može ponuditi nacrt razdiobe aktivnih, neosobnih i pasivnih rečeničnih ustrojstava s čestičnim i trpnopridjevnim predikatima koji su prijelazni ili su postali od prijelaznih glagola, a s obzirom na mogućnost pridruživanja nominativa (subjektiviziranoga vršitelja ili trpitelja) i akuzativa/genitiva (izravnoga objekta trpitelja).

Aktiv

- a) **sročni prijelazni predikat:** predikatu se može pridružiti nominativ (subjektiviziran vršitelj) i akuzativ/genitiv (izravni objekt trpitelja)
- b) **sročni trpnopridjevni neprijelazni predikat s imenskom vrijednošću** postao od prijelaznoga glagola): predikatu se može pridružiti nominativ (subjektivizirani trpitelj/nositelj stanja), ali ne može akuzativ (izravni objekt):

*Drvo je već danima srušeno.*¹⁵

Neosobnost

- a) **nesročni prijelazni čestični predikat:** predikatu se ne može pridružiti nominativ (vršitelj nije subjektiviziran), ali mu se pridružuje akuzativ (izravni objekt trpitelja):

¹⁵ Primjer preuzet: Milošević, 1973.

Vozače se posebno upozorava na sklizak kolnik. (Hrvatska gramatika, 1995.:453.)

b) nesročni neprijelazni trpnopridjevni predikat (postao od prijelaznoga glagola): predikatu se ne može pridružiti nominativ (ni vršitelj ni trpitelj nisu subjektivizirani), ni akuzativ (izravni objekt trpitelja):

Već je bilo postavljeno za kavu i kolače (R. Marinković, Kiklop, Zagreb, 1979., str. 76.)

Pasiv

a) sročni neprijelazni čestični ili trpnopridjevni predikat (postao od prijelaznoga glagola): može mu se pridružiti nominativ (subjektivizirani trpitelj), ali ne može akuzativ/genitiv (izravni objekt):

Ta neka stvar još je od gospodina Boga stvorena (R. Marinković, Kiklop, Zagreb, 1979. str. 117.)

Bila se tamo, uglavnom suhoparnim tonom, naznačila njegova krivica. (M. Krleža, Povratak Filipa Latinovicza, Zagreb, 1967., str. 79.)

b) sročni prijelazni trpnopridjevni predikat: može mu se pridružiti nominativ (subjektivizirani trpitelj), ali i akuzativ (izravni objekt trpitelja):

Mira je bila pitana fiziku i zaradila je neku jadnu dvicu. (S. Težak, Gramatika u osnovnoj školi, Zagreb, 1980., str. 204)

c) nesročni prijelazni trpnopridjevni predikat: ne može mu se pridružiti nominativ (vršitelj nije subjektiviziran), ali može genitiv (izravni objekt trpitelja; trpitelj uz količinsku riječ):

Nenamjenski nije potrošeno ni kune iz državnoga proračuna. (Večernji list, 16. lipnja 1998., str. 4.)

Uskoro je prepečeno krumpira, narezano (je) slanine i luka, posluženo (je) rakije, pa je slavonska večera iznesena pred goste. (Glas Slavonija, 3. srpnja 1998., str.3.)

Pet osoba teže je pretučeno na jučerašnjoj utakmici. (Glas Slavonije, 20. kolovoza 1997., str.12.)

Literatura

- Babić, S. 1998. *Sročnost u hrvatskome književnome jeziku*. Zagreb.
- Dik, S. C. 1980. *Studies in Functional Grammar*, New York/London: Academic Press
- Dik, S. C., Gvozdanović, J. 1981. Subject and Object in Serbo-Croatian, T. Hoekstra et al. (eds.), *Perspectives on Functional Grammar*, Dordrecht: Foris
- Gvozdanović, J. 1986. Subject and object in Serbo-Croatian and evidence for linguistic theories, *Filologija*, Zagreb.
- Ham, S. 1900. Pasiv i norma. *Jezik*, god. 37.
- Ham, S. 1999. Osoba, osobno, neosobno. *Jezik*, god. 46.
- Ham, S. 1999a. Neosobne rečenice s predikatom tvorenim glagolskim pridjevom trpnim, *Jezikoslovlje*, (Osijek) god. II.
- Hrvatska gramatika*. 1995., E. Barić, M. Lončarić, D. Malić, S. Pavešić, M. Peti, D. Zečević, M. Znika. *Hrvatska gramatika*, Zagreb
- Ivić, M. 1962. Jedan problem slavenske sintagmatike osvetljen transformacionom metodom, *Južnoslavenski filolog*, XXV.

- Jackendoff, R. S. 1977. Gramatički odnosi i funkcionalna struktura u: *Gramatika, semantika, znanje*, Sarajevo.
- Jonke, Lj. 1953. Čita li se Šenou ili se čita Šenoa, *Jezik*, god.1.
- Katičić, R. 1986. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*,
- Kučanda, D. 1984. On Subject Assignment in Serbo-Croatian within the Framework of Functional Grammar, *Lingua* 64
- Kučanda, D. 1992. Funkcionalni pristup analizi pasiva u hrvatskom, *Suvremena lingvistika*, god. 18.
- Kučanda, D. 1999. Pasivizacija kao strategija subjektivizacije/topikalizacije, *Jezikoslavlje*, god. II., Osijek
- Mihaljević, M. 1998. *Generativna sintaksa i semantika*. Zagreb.
- Milner, J. C. 1986. Introduction a un traitement du passif. *Collection ERA 642*, Université Paris VIII.
- Milošević, K. 1973. Temporalno značenje i sintaksička vrijednost konstrukcije Kop (praes. perf.) – part. pass. u srpskohrvatskom jeziku. *Južnoslavenski filolog* XXX.
- Milošević, K. 1980. Jedan negramatični rečenični model u srpskohrvatskom jeziku, *Južnoslavenski filolog* XXXVI.
- Povijesni pregled...*, 1991., S. Babić, D. Brozović, M. Moguš, S. Pavešić, I. Škarić, S. Težak, *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb
- Shibatani, M. 1996. Voice Parameters. Referat održan na 29th Annual Meeting of the *Societas Linguistica Europaea*. Klagenfurt.
- Težak, S. 1991. *Hrvatski naš svagda(š)nji*, Zagreb.
- Vince, Z. 1956. O nepravilnoj upotrebi objekta u akuzativu u pasivnim rečenicama, *Jezik*, god. 4.
- Vukojević, L. 1992. Sintaksa pasiva. *Rasprave ZHJ*
- Žepić, S. 1982. O temporalnoj vrijednosti pasiva, *Jezik*, god. XXIX.

Subjekt i izravni objekt u pasivnoj i neosobnoj rečenici

Sažetak

U radu se predlaže nacrt razdiobe aktivnih, neosobnih i pasivnih rečenica s čestičnim ili trpnopridjevnim predikatima koji su prijelazni ili su postali od prijelaznih glagola, a s obzirom na mogućnost pridruživanja nominativa (subjektiviziranoga vršitelja ili trpitelja) i akuzativa/genitiva (izravnoga objekta trpitelja.)

Summary

In this paper, the author proposes an outline for the classification of active, impersonal and passive sentences with particle predicates or past-participial predicates that are transitive or that have been derived from transitive verbs.

Sanda Ham: *Subjekt i izravni objekt u pasivnoj i neosobnoj rečenici, X-X*

These predicates are considered with respect to the possibility to join them with the nominative (subjective agent or patient) and the accusative / genitive case (direct object –patient).

Ključne riječi: aktivna rečenica, pasivna rečenica, neosobna rečenica, subjekt, izravni objekt, trpnopridjevni predikat, čestični predikat, prijelazni/neprijelazni predikat, sročni/nesročni predikat

Key words: active sentence, passive sentence, impersonal sentence, subject, direct object, past-participial predicate, particle predicate, transitive / intransitive predicate, congruent / incongruent predicate

